

КРЕМЕНЕЦЬКІ ГОРИ

Людмила Миколаївна Грищук

Державний навчальний заклад «Почаївське ВПУ»

ТЕМА: «КРЕМЕНЕЦЬКІ ГОРИ ПІД ПРИЗМОЮ ДВОХ ПОГЛЯДІВ: ІСТОРИЧНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО»

МЕТА: Поглибити знання учнів стосовно історії та екології національного природного парку: «Кременецькі гори», звернути увагу на багату природу заповідника. Виховувати екологічну свідомість, а саме дбайливе ставлення до природи та природних об'єктів.

ТИП УРОКУ: КОНФЕРЕНЦІЯ

ПЛАН

1. Адміністративно-територіальне положення (загальні відомості).
2. Історія створення національно-природного парку: «Кременецькі гори».
3. Геологічні особливості.
4. Кліматичні умови.
5. Флора та фауна Кременецьких гір.
6. Геотуристичні об'єкти:

- скельні та скельно печерні утворення;

- печерні утворення;

- останцеві форми.

«Немає нічого більш впорядкованого, ніж природа.

Творіння природи досконаліше творінь мистецтва».

(Цицерон)

«Щоб зберегти землю, природу,

Треба її полюбити,

Щоб полюбити, треба пізнати,

Пізнавши- неможливо не полюбити.»(Пришвін)

Гори- це надзвичайно красиве творіння природи. У горах людина відчуває свободу і вчиться долати усі перешкоди на життєвому шляху. Гори- це і пишні ліси, і яскраві килими квітів, і кам'янисті скелі».

ВСТУП

Наше спільне щастя- жити на планеті Земля, у цьому дивосвіті природи, спілкуватися з нею. Всім нам добре відомо, що найважливішою проблемою для людини- проблема виживання. Жодні блага цивілізації не замінять чистого повітря. Життя людини залежить від того, в якому стані ми збережемо багатства нашої планети.

Сьогоднішня наша конференція буде присвячена екологічному багатству нашого регіону- Національно-природному парку «Кременецькі гори», які великою мірою забезпечують нам чисте повітря, та зачаровують нас своєю мальовничою красою. Хоч ми і живемо поряд, проте мало знаємо про цю природно- заповідну територію.

ХІД УРОКУ

1.Знавець географії

Адміністративно-територіальне розташування:

Національний природний парк «Кременецькі гори» розташований на півночі Кременецького району Тернопільської області, та межує з Рівненською областю.

Площа: 6951,2 гектара земель державної власності, а саме: 3968,6 гектара земель, які надаються національному природному парку в постійне користування.

Підпорядкування: Міністерство екології та природних ресурсів України.

Національний природний парк «Кременецькі гори» — природоохоронна територія в межах низькогірного пасма Кременецькі гори. Розташований на території Кременецького та Шумського районів Тернопільської області.

Кременецькі гори – це одночасно геолого-геоморфологічний феномен Північно-Подільського уступу, місцезнаходження рідкісних екосистем та сотень пам'яток історії та культури багатьох народів Європи.

З наукової точки зору Кременецькі гори є одним з унікальних регіонів на території України, що виділяється своєрідністю геологічної будови, рельєфу, рослинного та тваринного світу, мальовничими краєвидами, сприятливим кліматом для використання у рекреаційних цілях. Інтерес до цього регіону підсилюється етнічними традиціями, древньою культурою, гостинністю місцевого населення. Природні та історико-культурні комплекси й об'єкти мають велике пізнавальне та еколого - виховне значення. Регіон дуже перспективний для розвитку рекреаційно-оздоровчої галузі, туризму, зимових видів спорту.

Основними завданнями Парку є? створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних комплексів та об'єктів; організація та здійснення науково-дослідних робіт, у тому числі з вивчення природних

комплексів та їх змін в умовах рекреаційного використання; відтворення окремих видів флори та фауни, організація та проведення моніторингу ландшафтного та біологічного різноманіття; відродження місцевих традицій природо - користування; проведення екологічної освітньо - виховної роботи.

З метою виконання державної програми «Літопис природи» науковцями Парку закладено пробні площі, на яких проводиться спостереження за циклами рослинного покриву, проводиться інвентаризація основних груп рослин і тварин. Відділом екологічної освіти налагоджено співпрацю з навчальними закладами району, будинками дитячої творчості. Для дошкільнят, школярів та молоді проводяться еколого - освітні заходи: екскурсії, заняття, гуртки, конкурси, акції, літні табори, майстер-класи. Працівники Парку приймають участь в міжнародних виставках, інвестиційних форумах, туристичних фестивалях.

Основними завданнями служби державної охорони є: попередження та припинення порушень та встановленого режиму природоохоронного законодавства на території Парку.

2.Знавець історії

Ідея створення національного природного парку «Кременецькі гори» зародилася у 1992 році. Президент України видав Указ від 19.03.1994 року № 79/94 «Про резервування для наступного заповідання цінних природних територій», яким було зарезервовано 15 тис. гектарів рідкісних природних комплексів переважно дубово-грабових лісів, що сформувалися на останцях північного краю Подільської височини. У 1998-1999 роках розроблене наукове обґрунтування створення НПП.

Національний природний парк «Кременецькі гори» створений Указом Президента України від 11 грудня 2009 року . В межах території парку є 30 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, з яких чотири — загальнодержавного значення, 26 — місцевого. Серед них — філія «Кременецькі гори» природного заповідника «Медобори» площею 1000 га, яка була створена згідно з постановою Ради Міністрів України від 8 лютого 1990 року № 25 та розташована у межах західної частини Кременецьких гір.

Національний природний парк створено з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність.

3.Знавець геології

В основі кряжа залягає потужна товща білої крейди (з домішками чорного кремнію), перекрита шаром пісків. Останні відклалися 15–20 млн. років тому у водах теплого Галіційського (Сарматського) моря, що було на місці нинішніх Українських Карпат. Внаслідок горотворних рухів в Карпатах, в кінці нижнього сармату, відбулось підняття суши нинішнього Поділля і виступ Сарматського моря на південний схід, в зв'язку з чим територія, де розташовані Кременецькі гори, стала сушею.

Підвішеність поверхні гір на рівниною Малого Полісся сприяє ерозії, чим пояснюється велика розчленованість поверхні, яка круто обривається, особливо в напрямку долини річки Ікви. Вона має різко виражену асиметричну будову, стрімкий обривистий північний схил з висоти 150–200 метрів, і пологий південний. Характерною особливістю пасма є наявність ряду останців (останцевих масивів). На корінних схилах виходи порід (мергелів і крейди) утворюють терасовані уступи. Вирізняються вапнякові карнизи, що часто обвалюються. Тому брили вапняків і пісковиків густо вкривають довколишню місцину.

Ділянки плато, що уціліли від розмиву, мають вигляд окремих підвищень і утворюють вододіл рік. Чимало останцевих гір відчленувалися від материнського плато і стоять поодинокі чи невеликими групами обабіч головної гряди. Вершини Кременецьких гір вінчають вапнякові обривисті скелі. Найцікавішими щодо мальовничості, краси ландшафту, своєрідними унікальними є гори-останці: Маслятин, Страхова, Гостра, Дівочі скелі, Замкова (Бона), Черча, відокремлені відкритими долинами одна від одної, а гора Божа від основного масиву височини.

У геологічній будові Кременецьких гір, яка на всьому протязі одноманітна, беруть участь осадові породи морського походження крейдяного періоду мезозойської ери і третинного періоду кайнозойської ери та континентальні осади четвертинного періоду.

Нижню частину схилів складають товщі білої твердої крейди з включенням чорного кремнію. Тут знаходяться одні з найбільших у світі покладів білої крейди. Товщина її пластів сягає 100м. В товщині білої писальної крейди зустрічається велика кількість оригінальних, часто загадкової форми мінеральних утворень сірого і чорного кременю. Над крейдою залягають шари глини, піску і вище – вапняку.

Наймоłodшими утвореннями, що вкривають вершини і пологи Кременецьких гір є жовті четвертинні лесовидні суглинки і леси. Товщина їх місцями досягає 10-15 м. У четвертинних відкладах, що заповнюють ніші, печери і тріщини, виявлені сліди плейстоценових та голоценових хребетних тварини (печерний ведмідь, олені, песець, різні дрібні птахи і ссавці, земноводні).

4. Географ

Розташований парк на межі двох кліматичних провінцій - західноєвропейської з вологим і помірно теплим кліматом та східно-континентальної з континентальним кліматом, внаслідок чого для Кременецьких гір характерна м'яка зима з частими відлигами та тепле і прохолодне літо, що є сприятливим для використання території у рекреаційних цілях.

У межах Кременецьких гір під лісами формувались ясно-сірі та сірі ґрунти на лесовидних суглинках та мергелях, чорноземи опідзолені і чорноземи на твердих карбонатних породах та інші ґрунти. Ясно-сірі лісові ґрунти розміщені

невеликими острівками серед інших ґрунтів. Темно-сірі ґрунти зустрічаються у південній частині Кременецьких гір на пологих спадистих схилах до Подільського плато. Чорноземи опідзолені займають центральну частину території Парку.

5. Знавці флори та фауни

Флора

Флористичне багатство Кременецьких гір зумовлене їх розташуванням на межі ботаніко-географічних районів та в зоні перехідного клімату між морським і континентальним. Тут росте понад 1200 видів вищих спорових і квіткових рослин, з них 16 видів ендемічних для Кременецьких гір.

Природний рослинний покрив Кременецьких гір утворений переважно хвойно-широколистяними та широколистяними лісами, а також чагарниковими заростями, луками і степами. Флора судинних рослин налічує 917 видів, з яких 21 вид занесені до Червоної книги України. Особливу цінність становлять ділянки букових лісів на горах Маслятин та Черча. Власне, по горі Черчі проходить північно-східна межа поширення бука лісового, по Божій — східна межа поширення дуба скельного.

Самобутності і своєрідності рослинному світу Кременецьких гір надають ділянки степової і наскельно - степової рослинності, які є місцем зростання низки волино - подільських ендеміків, а також реліктових видів. Це — молочай волинський, змієголовник австрійський, лещиця дністровська, самосил гірський, жовтозілля Бессера. Вузьколокальним ендеміком та реліктовим деревним видом є береза Клокова, що росте на вапнякових вершинах гір Страхова і Маслятин. Крім того, у складі флори Кременецьких гір немало інших рідкісних видів. Сонцезвіт сивий зустрічається на вапнякових скелях Дівочих гір. Дивно, що ця буйно квітуча рослинка не зростає навіть на сусідніх горах, де цілком аналогічні умови. Шавлія кременецька поширена тільки на степовій ділянці гори Страхової. Вперше її описав близько двохсот років тому відомий учений-ботанік (творець ботанічного саду і доктор Вищої Волинської гімназії у Кременці), австрієць Віллібальд Готліб Бессер.

Характерним для західної частини Кременецьких гір є наявність костриці валіської. Незначні ділянки займають формації чебрецю Бессера.

Лучна рослинність представлена суходільними та заплавленими луками. Степові луки представлені формацією тонконога вузьколистого. Суходільні луки займають значні площі на схилах гір, ярів, лісових галявинах, по узліссях, тобто там, де з певних причин не здійснювалось розорювання земель. Вони представлені формаціями мітлиці. З рідкісних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України (1987), зустрічаються формації ковили волосистої, осоки низької, ковили пірчастої, костриці бліднуватої.

ФАУНА

На території Парку нараховано 451 видів тварин, з них до Червоної книги України (ЧКУ) віднесено 41 вид, до регіонально рідкісних у Тернопільській області – 11, до додатків Боннської конвенції – 61 та Бернської конвенції – 188, до списку СИТЕС – 22, до Європейського червоного списку – 12 та до додатків МСОП IUCN Red List – 6.

Клас комахи налічує 197 видів, серед яких найвищим видовим багатством відзначаються твердокрилі. Найчастіше у лісових ценозах зустрічаються туруни лісовий та фіолетовий, лептура плямиста, рогач малий, бронзівка золотиста, гнойовик лісовий. Зрідка у межах Парку трапляється жук-олень. Серед рідкісних бабок періодично трапляється коромисло синє та красуня-діва. Із лускокрилих часто трапляються червонокнижні дукачик непарний, махаон та подалірій. Серед рідкісних перетинчастокрилих на території Парку мешкають ксилокопи фіолетова та звичайна.

На території Парку відомо 60 наземних молюсків, з них до ЧКУ книги належать равлик Любомирського та гранарія зернова.

Фауну хребетних Парку репрезентують представники чотирьох класів, серед яких переважають птахи. У межах Парку відмічено 145 видів птахів. Серед них 14 видів занесено до ЧКУ.

Земноводні на території Парку представлені 8 видами. Усі види підлягають збереженню й охороні, відповідно до Бернської конвенції.

У біоценозах Парку виявлено п'ять видів плазунів. Із рідкісних видів на лучно-степових ділянках мешкає ящірка зелена.

На території Парку відмічено 36 видів ссавців, з них 10 червонокнижних. Із хижаків поширені борсук, лисиця звичайна, куниця лісова та кам'яна Зрідка трапляються видра річкова та вовк. Часто трапляються такі гризуни, як вивірка звичайна, вовчки звичайний та горішковий, мишак жовтогорлий. Бобер європейський зрідка трапляється у північно-західній частині Парку.

Серед ратичних найбільш чисельними видами є кабан, козуля європейська, олень шляхетний. Деколи на територію заходить лось європейський.

Кажани представлені дев'ятьма видами, усі рукокрилі перебувають під протекцією ЧКУ.

6.

Територію Кременецьких гір здавна використовують для різноманітних видів туризму.

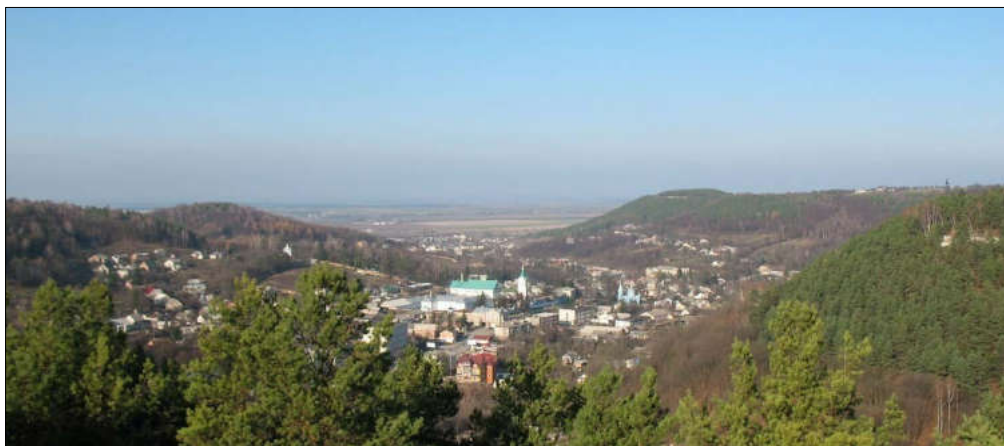
Геотуристичні об'єкти Кременецьких гір мають такі різновиди: А) Скельні та скельно-печерні утворення.

Скелі Словацького – геологічна пам'ятка природи місцевого значення. Розташовані на північно-західній околиці міста [Кременець](#). Площа – 2 га. Це відслонення стовпоподібних скель висотою 7–8 м і шириною в основі 5–6 м, складені вапняками сарматського ярусу (неогену). За переказами, ці скелі були улюбленим місцем відпочинку польського поета [Юліуша Словацького](#).

Дівочі скелі – комплексна геологічна пам'ятка в межах національного природного парку “Кременецькі гори”, яка розташована на північно-східній околиці міста Кременець (див. рис. 3, 4). Максимальна висота пам'ятки становить 375,9 м. Характеризується кам'янистими стрімкими вершинами з численними урвищами, брилами, гротами і печерами. Складається здебільшого з вапняків, глини та піску.

Дівочі скелі – комплексна геологічна пам'ятка на північно-східній околиці Кременця.

Нижня частина Кременецької балки, відкрита до Малого Полісся. Вигляд з гори Бона

Відслонення писальної крейди в Кременці (територія старого крейдового кар'єру) – геологічна пам'ятка природи місцевого значення, яка розташована у північно-східній частині міста Кременець. Це відслонення потужної товщі м'якої білої писальної крейди з кремевим відтінком з великою кількістю решток викопної морської фауни. У товщі крейди чітко простежуються стяжіння чорного і сірого кременю.

Відслонення писальної крейди в Кременці – геологічна пам'ятка природи місцевого значення

Відслонення крем'яних утворень (яр у підніжжі Дівочих скель) – геологічна пам'ятка природи місцевого значення. Вона розташована на східній околиці міста Кременець, у яру, що у підніжжі Дівочих скель. Це відслонення білої писальної крейди з крем'яними утвореннями восково-жовтого кольору різноманітної форми.

Б) Печерні утворення.

Печера Студентська розташована на північно-східній околиці міста Кременець, в урочищі [Дівочі скелі](#). Вона належить до [національного парку “Кременецькі гори”](#). Довжина печери – 240 м. Кількість входів – 1. Вхід до печери знаходиться в підніжжі однієї зі скель. Печера сформувалася у товщі піскуватих вапняків сарматського ярусу неогену, що складають вершини [Кременецьких гір](#), утворюючи стрімкі урвисті карнизи заввишки 8–9 м. Печера становить систему вузьких ходів, розміщених уздовж тектонічних тріщин. Дно вкрите щербенисто-уламковим матеріалом та окремими брилами. Печера суха. Походження Студентської печери [карстово-суфозійне](#). Студентська печера має науковопізнавальну цінність.

Печера Піщанка (Кременець-06, або Лесинка) знаходиться в Кременецьких горах. Загальна довжина печери – 54 м, глибина – 2 м. Порожнина утворена в

піскуватих оолітових вапняках сарматського ярусу неогену. Товщина шарів вапняків, що піддані карстуванню, не перевищує 8–10 м. На схилах долин і балок, де ці породи виходять на поверхню, спостерігаються обривисті карнизи, ущелини, балки. Печера суха.

В) Останцеві форми.

Гора Божа (Бужа) – останцева гора біля с. Великі Бережці (рис. 6). Висота гори – 365,5 м. На вершині є джерело і каплиця св. Трійці. Також тут знаходиться “печера Монаха”.

Гора Божа – останцева гора біля с. Великі Бережці. Вигляд з Дівочих скель .

Гора Бона (Замкова) – останець, що височіє над центральною частиною міста Кременець (рис. 7). На вершині знаходяться руїни знаменитого Кременецького замку. Висота гори – 397 м. Вона отримала свою назву на честь Бони Сфорци – дружини польського короля Сигізмунда I, яка володіла замком на горі у XVI ст. Ще гора носить назву Замкової. Гора з трьох боків обмежена глибокими ярами, лише зі сходу вузькою смугою вододілу з’єднана з плато.

. Гора Бона (Замкова) – останець, що височіє над центральною частиною міста

Гора Маслятин розташована на південний захід від м. Кременець. Її цінність полягає у видовому різноманітті флори, у тому числі ендемічної та реліктової. Гора має велику площу (634 га).

Гора Лиса знаходиться на захід від м. Кременець, друга найвища вершина Кременецьких гір. Вона багата на ендемічну рослинність.

Гора Гостра знаходиться в західній частині Кременецьких гір, кам’яниста, скеляста з великою кількістю ущелин.

Гора Уніас – геологічна пам'ятка природи місцевого значення, розташована на південний схід від села Антонівці. Це типовий останець Кременецьких гір ерозійного походження, складений сарматським кварцовим піском, покритим піщанистим оолітовим вапняком цього ж віку. Під вапняками є низка карстово-ерозійних порожнин. На поверхні гори є сліди древньоруського городища X–XIII ст. Останець має наукове й естетичне значення.

Гора Стіжок (Данилова) – розташована на північному-сході Кременецьких гір. Висота гори – 358 м. Схили гори круті, а на вершині знаходиться старовинна церква св. Трійці (пам'ятка архітектури) – це єдина кам'яна споруда часів Київської Русі на території цілої Тернопільської обл.

Рис. 8. Гора Стіжок (Данилова)

Висновок

Новостворений НПП «Кременецькі гори» вирізняється багатством та унікальністю ландшафтів, різноманітністю природних ресурсів, як лісових так і рекреаційних, рослинним світом, своєрідністю фауни, що доповнюється історико-культурною спадщиною. Історичні пам'ятки, релігійні центри краю мають не тільки загальнодержавне, а й міжнародне значення. Інтерес до нашого регіону підсилюється етнічними традиціями, древньою культурою, гостинністю місцевого населення.

З метою пропаганди природоохоронних знань, підвищення екологічної культури та збереження природних комплексів розроблено проекти екологічних стежок та еколого - туристичні маршрути на гору Божу, гори Замкову та Черча, гору Уніас та Данилову гору, а також науково-екологічні маршрути на гору Дівочі скелі, гору Гостру, що дозволяє залучати до

споглядання краси Кременецьких гір, вивчення їх історії, дослідження природних ландшафтів туристів як з України так і гостей з-за кордону. Звичайно, Кременецькі гори не настільки високі як Карпати, але не менш мальовничі і перспективні. Рівні вершини гір, стрімкі підйоми, глибокі яри, урвища, природні печери, важкодоступні скелі, затишні підніжжя укриті лісами, уквітчані галявини, чисте повітря наповнене пахощами лісових та степових трав, затінок столітніх дубів та буків, цілющість природних джерел дають можливість встановлювати літні туристичні стоянки, наметові містечка, облаштування зон відпочинку, проведення спортивно-розважальних, природоохоронних заходів, також створювати умови для розвитку зеленого та екологічного туризму, альпінізму, канатних переправ, зимових видів спорту. Недаремно саме на найвищій горі в урочищі Гниле Озеро збудована найкраща санна траса України, де проводяться міжнародні змагання.